

Πειραιϊκό Ορόσημο

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ «ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΦΙΛΩΝ
ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ»

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2006

ΤΕΥΧΟΣ 17

“ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΝΤΥΠΟΥ: 5702

Τριμηνιαία Έκδοση Συλλόγου

“ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ & ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ”

Αλκιβιάδου 229, 185 36 Πειραιάς

Τηλ.: 210-42.88.018 - Τηλ. & Φαξ 210-42.88.017

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΡΟΕΔΡΟΣ
Δερβενακίων 24, 185 45 Πειραιάς, Τηλ. 210-4060000

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ:

ANNA ΠΑΤΕΣΤΗ

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

(Ακτή Μουσσοπούλου 44, 185 36 Πειραιάς Τηλ.: 210-4533435)

ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΟΥΡΟΥΣΙΑΣ

Κολοκοτρώνη 144, 185 36 ΠΕΙΡΑΙΑΣ

ΤΗΛ.: 210-41 82 591, 210-4537521, Φαξ: 210-45 32 911

Διανέμεται ΔΩΡΕΑΝ

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή (ολική, μερική, περιληπτική, κατά παράφραση ή διασκευή απόδοσης) του περιεχομένου του περιοδικού με οποιονδήποτε τρόπο (μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογραφήσεως ή άλλο), χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη.

Τα ενυπόγραφα άρθρα δεν εκφράζουν υποχρεωτικά τις απόψεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ
Α΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ
Β΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΡΤΕΜΑΚΗΣ
Γ΄ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ:	ANNA ΠΑΤΕΣΤΗ
ΓΕΝ. ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ	ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ-ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΟΥΤΑΣ
ΟΙΚΟΝ. ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ:	ΑΡΧΟΝΤΟΥΛΑ ΑΝΔΡΕΑΔΗ
ΥΠΕΥΘ. ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ	
& ΔΗΜΟΣ. ΣΧΕΣΕΩΝ:	ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΥΠΑΡΙΣΣΗ
ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ:	ΜΙΧΑΗΛ ΒΛΑΜΟΣ
	ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΔΑΡΑΚΑΗΣ
	ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΜΠΟΥΔΙΕΡΗ
	ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

Ετήσιες συνδρομές Μελών και πάσης φύσεως έκτακτες οικονομικές εισφορές Μελών και Φίλων του Συλλόγου μπορούν να κατατεθούν και στο Λογαριασμό 071/296045-13 της Εθνικής Τράπεζας

ΕΞΩΦΥΛΛΟ:

Η θεά Άρτεμις. Λεπτομέρεια από το περίφημο ανάγλυφο των Θεών (Μουσείο Βραυρώνος - περίπου 400 π.Χ.), το οποίο κόσμησε το εξώφυλλο του προηγούμενου τεύχους του περιοδικού μας. (Από την έκδοση του Διεθνούς Αερόλιμένου Αθηνών “Ελευθέριος Βενιζέλος” “ΜΕΣΟΓΑΙΑ”)

ΩΣ ΠΟΤΕ ΘΑ ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΚΛΕΙΣΤΟ ΤΟ ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ;

• Απαράδεκτη πλέον η καθυστέρηση

ΓΙΑ την ιστορία και μόνο κρίνουμε σκόπιμη την αναδημοσίευση του σχολίου που καταχωρίσαμε στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού μας:

• «ΟΠΩΣ ανακοινώθηκε από το υπουργείο Πολιτισμού ολοκληρώνονται οι εργασίες ανακαίνισης του κτηρίου του Αρχαιολογικού Μουσείου Πειραιώς και ως το τέλος του 2006, το αργότερο, θα είναι δυνατή η επαναλειτουργία του. Ας ελπίσουμε πως δεν θα υπάρξουν νέες καθυστερήσεις. Διότι το γεγονός ότι το Μουσείο παρέμεινε κλειστό “λόγω επισκευών” επί μακρό χρονικό διάστημα είχε δυσμενείς επιπτώσεις όχι μόνον στην τουριστική κίνηση της πόλης μας, εφόσον ήταν αδύνατη η επίσκεψη σ’ αυτό των διερχομένων από τον Πειραιά ξένων τουριστών, αλλά - ευρύτερα - και στην τοπική ζωή. Με αδυναμία πρόσβασης στο Μουσείο, με τα χάλκινα αριστουργήματα που αποκαλύφθηκαν το 1959 και τα άλλα ενδιαφέροντα εκθέματα, ακόμα και των ίδιων των Πειραιωτών. Και κυρίως των μαθητών των Σχολείων, που με ομαδικές επισκέψεις, με τη συνοδεία των καθηγητών τους, είχαν επανειλημμένα την ευκαιρία να δουν από κοντά και να θαυμάσουν τα αρχαιολογικά ευρήματα μεγίστης σημασίας που συνδέονται άμεσα με την αρχαία ιστορία του τόπου τους.

• »ΑΠΟ τις στήλες αυτές είχαμε επισημάνει τις δυσμενείς επιπτώσεις από την παρατεταμένη “αργία” του Αρχαιολογικού Μουσείου και είχαμε χαρακτηρίσει ως “ΝΤΡΟΠΗ” το γεγονός ότι επί τόσο μακρό χρονικό διάστημα το Μουσείο παρέμενε κλειστό, επειδή δεν είχαν εξευρεθεί οι απαιτούμενες πιστώσεις για την ολοκλήρωση των εργασιών για την ανακαίνισή του. Και θέλουμε να πιστεύουμε ότι το Μουσείο θα ανοίξει και πάλι τις πύλες του μέσα στον προσδιοριζόμενο από το υπουργείο Πολιτισμού χρόνο, ώστε να μη βρεθούμε στη δυσάρεστη θέση να επανέλθουμε με τους ίδιους αυστηρούς χαρακτηρισμούς».

• ΔΥΣΤΥΧΩΣ και πάλι οι επιφυλάξεις μας δικαιώθηκαν. Το Μουσείο δεν άνοιξε όχι μόνον ως το τέλος του 2006 αλλά, όπως προβλέπεται, με τον ρυθμό που συνεχίζονται οι σχετικές εργασίες, θα χρειαστούν αρκετοί μήνες για την ολοκλήρωσή τους, ώστε οι πιο αισιόδοξοι να προβλέπουν ότι ί σ ω ς κατά την προσεχή θερινή περίοδο θα μπορέσει να λειτουργήσει. Και προβάλλει δικαιολογημένα το ερώτημα: Γιατί αυτή η απαράδεκτη καθυστέρηση και η επανειλημμένη διάψευση των αρμοδίων του υπουργείου Πολιτισμού ως προς τον προβλεπόμενο χρόνο επαναλειτουργίας του Μουσείου; Δεν υπάρχει ρεαλιστικός προγραμματισμός; Ή έχουν ανακύψει κάποιας άλλης μορφής προβλήματα; Η πειραιϊκή κοινή γνώμη απαιτεί μια α π ά ν τ η σ η . Διότι - επαναλαμβάνουμε - είναι ΝΤΡΟΠΗ να παραμένει ο Πειραιάς πάνω από τρία χρόνια χωρίς Αρχαιολογικό Μουσείο, με όλες τις συνέπειες που συνεπάγεται για την πόλη και τους πολίτες της η μη επαναλειτουργία του.

ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

3. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

Τον ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Αρχαιολόγος - τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων

Μπορεί το έργο της ιστορίας να είναι σύμφωνα με την επικρατούσα θετικιστική άποψη η αποκατάσταση του γεγονότος "όπως πράγματι έλαβε χώραν". ωστόσο εκείνο που πραγματικά μας ενδιαφέρει δεν είναι το ίδιο το συμβάν αλλά η ιστορική σημασία του: σε ποιό βαθμό δηλαδή αυτό προσδιορίστηκε από το παρελθόν, τι νόημα είχε για τους συγχρόνους, πώς προσδιόρισε το παρόν και μέλλον. Μια παρόμοια προσέγγιση δεν αρκείται στην απλή εξακρίβωση του "τί έγινε", αλλά απαιτεί από τον ιστορικό την ερμηνεία, το "πώς" και το "γιατί" του γεγονότος. Τούτο σαν πρώτη πρϋπόθεση έχει μια πλήρη περιγραφή του ιστορικού ορίζοντα (του συγχρόνου πλέγματος των κοινωνικο - οικονομικών και γνωστικών δομών, ιδεολογικών συστημάτων και τεχνικών) και ακόμη πιο πέρα εκείνου που σχηματίζουν οι ακίνητες δομές του γεωγραφικού περιβάλλοντος και των ανθρωπολογικών περιορισμών. Η δεύτερη προϋπόθεση είναι η εξερεύνηση του ανθρώπινου περιεχομένου του: η αναζήτηση των κινήτρων, του νοήματος και της σημασίας του στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή και στο πέρασμα του χρόνου.

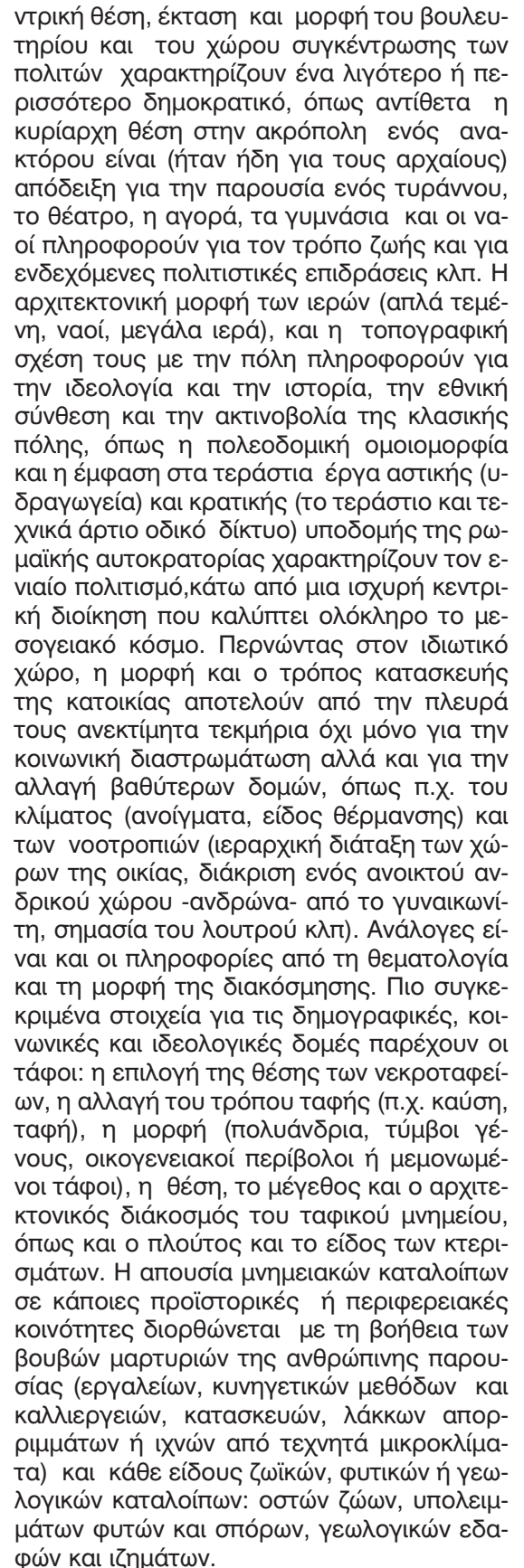
Μια πλήρης - σ' αυτό το πνεύμα - αποκατάσταση του αρχαίου φυσικού και ανθρώπινου τοπίου, αποτελεί βέβαια ένα θεωρητικό - και ανέφικτο - αίτημα. Οι δυσκολίες της αναδρομικής αυτής σύνθεσης του παρελθόντος μεγαλώνουν και η καθαρότητα της εικόνας αμβλύνεται (όπως συμβαίνει σε όλα τα media) όσο αυξάνει η χρονική απόσταση που μας χωρίζει από την αφετηρία. Στα ιστορικά κείμενα - της αρχαιότητας όπως και κάθε ιστορικής περιόδου - στα οποία βασίζεται αποκλειστικά η κλασική ιστοριογραφία,

τα γεγονότα παραδίδονται επιλεκτικά και φιλτραρισμένα μέσα από σύγχρονα ερμηνευτικά σχήματα και κοσμοθεωρίες. Την επαλήθευση, τη συμπλήρωσή και την ερμηνεία τους με την έννοια που δόθηκε παραπάνω ή την αναπλήρωσή τους στην περίπτωση ολόκληρων εποχών ή περιφερειακών πολιτισμών χωρίς γραπτές πηγές, ο ιστορικός είναι υποχρεωμένος να αναζητήσει στα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος. Η αρχαιολογία συγκεντρώνοντας το σύνολο μεθόδων έρευνας του φυσικού και του ανθρώπινου περιβάλλοντος προσφέρει ένα μοναδικό εργαλείο σύνθεσης όλων αυτών των πληροφοριών σε μια συνολική εικόνα του αρχαίου κόσμου και ως ιστορία της αρχαίας τέχνης ένα δρόμο - παράλληλο και αντίστοιχο των μεγάλων έργων της αρχαίας λογοτεχνίας - για άμεση πρόσβαση στο ίδιο το πνεύμα του κόσμου εκείνου.

Ι. Η περιβαλλοντολογική αρχαιολογία και η αποκατάσταση του γεωφυσικού και του κλιματοβοτανολογικού ιστορικού περιβάλλοντος. Ο γεωφυσικός χάρτης της αρχαιότητας δεν ταυτίζεται με το σημερινό. Τον διαφοροποιούν γεωλογικά φαινόμενα, που μεσολάβησαν αλλάζοντας την όψη της, όπως η ηφαιστειακή ή σεισμική δραστηριότητα - που εξαφάνισαν τη Θήρα, την Ελίκη ή την Πομπηία - ή η αλλαγή της ακτογραμμής από την άνοδο της στάθμης της θάλασσας και των προσχώσεων των ποταμών. Πώς μπορούμε να καταλάβουμε την τοπογραφία του Πειραιά αν δεν λάβουμε υπόψη ότι η θάλασσα έχει ανέβει από τότε 2- 2,50μ ή τη μάχη στο στενό των Θερμοπυλών που από μερικές δεκάδες μέτρα έχει σήμερα πλάτος χιλιομέτρων; Το ίδιο και με το κλίμα, τον παρά-

γοντα που κατά κύριο λόγο προσδιορίζει τη σχέση των φυσικών πλαισίων με τις ανθρώπινες κοινωνίες, άμεσα - ως προς τη μορφή της κατοικίας ή της ενδυμασίας - αλλά κυρίως έμμεσα, καθορίζοντας την μορφή και τον πλούτο της βλάστησης συνεπώς και τις δυνατότητες και τις μορφές της ζωής.

ΙΙ. Η μνημειακή αρχαιολογία και η αποκατάσταση του ανθρώπινου περιβάλλοντος. Το φυσικό περιβάλλον (θέση, έδαφος και το κλίμα) αποτελεί απλώς ένα πλαίσιο δυνατοτήτων, μέσα στο οποίο οι ανθρώπινες κοινότητες στην πορεία της ιστορίας τους δημιουργούν συγκεκριμένους τρόπους ζωής ή "πολιτισμούς". Η μνημειακή αρχαιολογία - τοπογραφία, πολεοδομία και αρχιτεκτονική - έχει ως αντικείμενο τα υλικά κατάλοιπα αυτών των πολιτισμών. Πληροφορεί για το μέγεθος, την κατανομή, την εξέλιξη και τις δημογραφικές δομές του πληθυσμού, για την οικιστική του χώρα, το πλέγμα οικισμών και δρόμων, την οργάνωση εκμετάλλευσης της γής και την πολιτική οργάνωση. Οι αποστάσεις και η σχέση μεγέθους που τη χωρίζουν από τις άλλες πόλεις της περιοχής, η οχύρωση και τα δημοσία κτήρια πληροφορούν για την πολιτική θέση της, δηλαδή αν πρόκειται για πρωτεύουσα, ανεξάρτητη ή εξαρτημένη πόλη. Η θέση και το ρυμοτομικό σχήμα της, η διάταξη και η μορφή (μέγεθος, πολυτέλεια, αρχιτεκτονικός ρυθμός και ύψος) των κτηρίων και των διαφόρων κάθε μορφής εγκαταστάσεων παρέχουν επί πλέον πολύτιμα στοιχεία για τις συνθήκες ίδρυσης, το πολιτικό καθεστώς, την οικονομία, την κοινωνική οργάνωση και την επικρατούσα ιδεολογία. Για παράδειγμα κε-

Οι μέθοδοι αρχαιολογικής έρευνας. Κάθε μια από τις αρχαιολογικές προσεγγίσεις έχει τις δικές της ερευνητικές μεθόδους. Η περιβαλλοντική αρχαιολογία χάρη στις προόδους της γεωλογικής και βιοχημικής έρευ-

Αμφιθέατρο (τοιχογραφία της Πομπηίας)

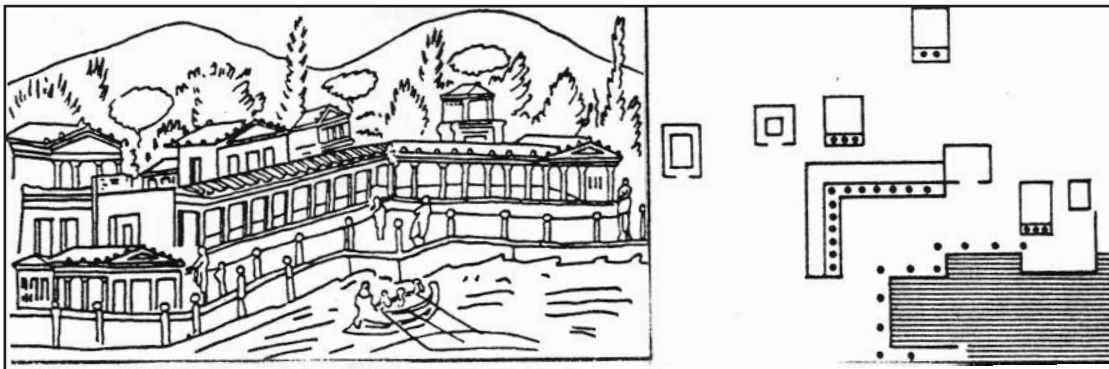
νας έχει κάνει ήδη σημαντικά βήματα στην αποκατάσταση της ιστορίας του εδάφους, του τρόπου εκμετάλλευσής του, των περιοδικών ή πιο μακροχρόνιων αλλαγών τού κλίματος και της επίδρασής των στα φυτικά και ζωικά συστήματα και κατ' επέκταση στη διατροφή του πληθυσμού. Ετσι, η στρωματογράφηση των παγετώνων και των ιζημάτων του βυθού των ωκεανών ή της επιφάνειας της γής όπως και η δενδροκλιματολογία επέτρεψαν την κατάρτιση ενός πίνακα των διαχρονικών αλλαγών του κλίματος (θερμοκρασιών, ανέμων, βροχών και χιονοπτώσεων και της στάθμης της θάλασσας). Από την πλευρά της, η πολυνολογική ανάλυση (ανάλυση της δομής του περιβάλλοντος της αερομεταφερόμενης γύρεως, που έχει εγκλωβισθεί μέσα σε ελώδη στρώματα τύρφης) έδωσε τη δυνατότητα ανασύνθεσης του φυτικού περιβάλλοντος και του χρονικού εισαγωγής και διάδοσης των νέων εκείνων καλλιεργειών, που από τη νεολιθική επανάσταση έως την ει-

σαγωγή της πατάτας από το Νέο Κόσμο έφεραν επανάσταση στη διατροφή, με τεράστιες συνέπειες για την υγεία και τη δημογραφία και οικιστική. Ανάλογες πληροφορίες για την πανίδα (και ειδικά για την κτηνοτροφία) δίνει η μελέτη των οστών ζώων από τους ανθρώπινους καταυλισμούς. Η ταύτιση του είδους, της ηλικίας (από τα δόντια και την ανάπτυξη των άκρων) και του φύλου του ζώου, δίνει πληροφορίες για το περιβάλλον, τον τόπο βοσκής (δάσος ή λιβάδι) και τις διατροφικές συνήθειες των ανθρώπων.

Οι κλασικές μορφές της αρχαιολογικής έρευνας είναι η επιφανειακή έρευνα μεγάλων περιοχών και η συστηματική ανασκαφική έρευνα οικιστικών συνόλων, νεκροταφείων και μεμονωμένων μνημείων. Τις αρχαιολογικές πληροφορίες η ανθρωπογεωγραφία μπορεί- σε αντίθεση με τη φυσική γεωγραφία- να συμπληρώσει ή να διασταυρώσει με εκείνες των άμεσων (επιγραφές) ή έμμεσων (ιστορικά, δικανικά ακόμη και ποιητικά κείμενα) γραπτών πηγών που

διαθέτει κάθε εποχή, ενώ όλο και μεγαλύτερο ρόλο παίζουν και εδώ οι νεότερες τεχνολογικές μέθοδοι όπως η χημική ανάλυση των υλικών και η στατιστική.

Τα προγράμματα συστηματικής επιφανειακής έρευνας στην Ελλάδα ξεπερνάνε αυτή τη στιγμή τα 22 (από τη Μακεδονία έως τα Κύθηρα). Η μεθοδολογία συνίσταται στη συστηματική αποτύπωση της πυκνότητας και της διασποράς των ευρημάτων σε μια συγκεκριμένη, ακριβώς προσδιορισμένη περιοχή, που χτενίζεται από περιπατητές σε αποστάσεις 10-20 μ. με σκοπό την αποτύπωση κάθε ίχνους ανθρώπινης παρουσίας. Την επιφανειακή έρευνα συμπληρώνει ο εντοπισμός με τη βοήθεια της αεροφωτογράφησης και της γεωφυσικής διασκόπησης του εδάφους. Η πρώτη είναι σε θέση να αποτυπώσει με μεγάλη ακρίβεια τα -αόρατα στο έδαφος- ίχνη των αρχαιολογικών μνημείων, αγροικιών, τύμβων και μεγάλης έκτασης τεχνικών έργων, δρόμων κλπ, με βάση τις σκιές που δημιουργεί η διαφορά του ύ-

Ρωμαϊκή
έπαυλη.
Αριστερά:
τοιχογραφία
Δεξιά:
κάτοψη

ψους της βλάστησης ή η διαφορετική απορρόφηση της υγρασίας. Η γεωφυσική διασκόπηση του εδάφους μπορεί από την πλευρά της να καταγράψει τη μορφή, τον όγκο όπως και το βάθος αρχαίων κατασκευών που βρίσκονται κρυμμένες στο έδαφος. Βασίζεται στην αρχή της μείωσης της ηλεκτρικής αντίστασης του εδάφους λόγω της αυξημένης υγρασίας.

Την ακριβή μορφή και χρονολόγηση του αρχαίου μπορεί ωστόσο να δώσει μόνο η συστηματική ανασκαφική έρευνα. Βασική μέθοδος είναι εδώ η στρωματογραφία, που συνίσταται στη διάκριση (από το χρώμα, την υφή κλπ) των διαδοχικών στρωμάτων της επίχωσης ενός συγκεκριμένου και ακριβώς ορισμένου στον κήναβο χώρου και των αντιστοιχούντων σε κάθε στρώμα ευρημάτων (κατασκευών, κατασκευαστικών τεχνικών και υλικών, κονιαμάτων, μετάλλων, κεραμικών, οστών κλπ). Η διαδοχή -εφόσον διαπιστωθεί η διάρκεια και η απόλυτη χρονολόγησή των φάσεων της, επιτρέπει την αποκατάσταση της ιστορίας του χώρου (οικοδομικών φάσεων, αλλαγών χρήσεων, καταστροφών κλπ.). Για την απόλυτη χρονολόγηση των σειρών αυτών χρησιμεύουν κυρίως τα θραύσματα των αγγείων (τα όστρακα). Η κεραμική αποτελεί όχι μόνο το πιο διαδεδομένο και πιο ανθεκτικό στο χρόνο χρηστικό είδος, αλλά και το καλύτερο χρονολογημένο, καθώς η εξέλιξή της (τόσο ως προς τα σχήματα των αγγείων, όσο και ως προς τη διακόσμησή των) εντάσσεται σε ακριβώς (για ορισμένες περιόδους

με ακρίβεια 5 ή 10ετίας) χρονολογημένες τυπολογικές σειρές, που - λόγω της πανταχού παρουσίας των οστράκων- προσφέρουν ένα κήναβο σχετικής χρονολόγησης για οποιοδήποτε ανασκαφικό εύρημα. Την απόλυτη χρονολόγηση δίνει η σύνδεση με ευρήματα ιστορικά απόλυτα χρονολογημένα (όπως είναι ο τύμβος των Μαραθωμάχων 490 π.Χ., ο αποθέτης της Περσικής καταστροφής στην Ακρόπολη 480 π.Χ., ο αποθέτης καθαρμοῦ της Δήλου στη Ρήνεια 421 π.Χ. κλπ) ή πρόσωπα. Σε περίπτωση που όπως στην προϊστορική αρχαιολογία - η αναφορά σε ιστορικά γεγονότα είναι αδύνατη, και γενικώς όπου υπάρχουν οργανικά κατάλοιπα, όπως υφάσματα, δέρματα κλπ, αλλά και ανόργανα όπως το σίδηρο ή η κεραμική, όπου έχει χρησιμοποιηθεί ξυλοκάρβουνο, η μέθοδος απόλυτης (συμβατικά από το 1950) χρονολόγησης είναι αυτή της μέτρησης του επιπέδου των ραδιοϊσοτόπων του άνθρακα 14 - που εντοπίζονται στα κάρβουνα, τα ξύλα, τα οστά (εννοείται το πρωτεϊνικό συστατικό τους).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει η ανάπτυξη τελευταίως των μεθόδων της δημογραφικής έρευνας του αρχαίου κόσμου, όπου τη στατιστική αξιοποίηση των ανασκαφικών ευρημάτων των αρχαίων νεκροταφείων (αριθμός και κτερίσματα τάφων, παραστάσεις και ονομαστική των επιτύμβιων) ήρθε να συμπληρώσει (ιδιαίτερα από το 1960 κ.ε.), η οστεοαρχαιολογία, η οποία εκτός από τις διακυμάνσεις στις αναλογίες κατά φύλο και ηλικία των νεκρών, είναι σε θέση να δώσει πολύτιμες

πληροφορίες για τη φυσική κατάσταση, τη διατροφή τους, την μέση ηλικία ζωής, τις ασθένειες και τις αιτίες του θανάτου ακόμη και αιματολογικά στοιχεία (ομάδα αίματος), ενώ γίνονται έρευνες ακόμη και για την εξακρίβωση του DNA των αρχαίων πληθυσμών.

III. Επιγραφική και νομισματική: η αμεσότητα της ιστορικής στιγμής. Στην αποκατάσταση του αρχαίου κόσμου, τις έμμεσες -φιλολογικές- και τις άμεσες -αρχαιολογικές- πληροφορίες συμπληρώνουν τα σωζόμενα ατούσια δημόσια και ιδιωτικά κείμενα των επιγραφών και των παπύρων, τα νομίσματα και οι σύγχρονες εικόνες (η εικονογράφηση των αγγείων, των νομισμάτων, οι τοιχογραφίες, τα ψηφιδωτά κλπ), όπου έχουμε τρόπον τινα την άμεση έκφραση - με τη μορφή του λόγου ή της τέχνης- του ιστορικού ανθρώπου.

Στις επιγραφές σώζεται η αυθεντική και άμεση αποτύπωση των γεγονότων. Τη θέση του προσωπικού ύφους του συγγραφέα που χαρακτηρίζει το φιλολογικό κείμενο παίρνει εδώ η άμεση -με τα ίδια λόγια και στο γλωσσικό ιδίωμα που διατυπώθηκε- αποτύπωση της απόφασης του δήμου, της προσευχής του βοσκού ή της κραυγής απελπισίας του μονομάχου (L. Robert). Επι πλέον η επιγραφική αποτελεί μια καθημερινώς εμπλουτιζόμενη με νέα στοιχεία πηγή πληροφοριών. Δεν υπάρχει περίοδος της ελληνικής ιστορίας ή τομέας της ελληνικής σκέψης και δραστηριότητας που να μη φωτίζεται καθημερινά με νέο φώς χάρη στις επιγραφές: α-

Αρχαία νομίσματα με παραστάσεις μνημείων, κτισμάτων, λιμένων κ. ά. (1. Ακρόπολη Αθηνών. - 2. Κτίσμα στη Νίκαια (Μ. Ασίας). - 3. Γέφυρα στην Αντιόχεια. - 4. και 5. Λιμάνι της Όστια (Ιταλίας). 6. Φάρος της Αλεξάνδρειας.

πό τις απλές χαραγμένες σημειώσεις σε όστρακα και τοίχους με τα - συχνά άσεμνα και υβριστικά - σχόλια, τα χαιρετίσματα, τις ευχές και τις κατάρες ή τις παραγγελίες, έως τις στήλες με τα ψηφίσματα, τους νόμους, τις συμμαχίες κλπ. Οι επιγραφές αποτελούν έτσι μια ανεξάντλητη όπως η ίδια η ζωή πηγή για τη γνώση της καθημερινότητας και της ιστορίας της αρχαιότητας. Στην επιγραφική χρεωστούμε τις γνώσεις μας για την ιστορία της γλώσσας, τις διαλέκτους, τη διάδοση και τις τοπικές παραλλαγές του ελληνικού αλφαβήτου, για θεσμούς και γεγονότα που δεν παραδίδουν οι ιστορικοί συγγραφείς, για την εξέλιξη των τιμών (από την αμοιβή της εργασίας και το κόστος της οικοδομής στα έργα της Ακροπόλεως έως τον πλήρη κατάλογο τιμών, αγαθών και υπηρεσιών του Διοκλητιανείου έδικτου) και την οικονομία των πόλεων. Οι καταλόγοι π.χ. των απαρχών του συμμαχικού φόρου πληροφορούν για την εξέλιξη της Αθηναϊκής Συμμαχίας, τον αριθμό και τα ονόματα των συμμάχων

πόλεων, την οικονομική τους δύναμη αλλά και τις οικονομικές δυσκολίες που εκφράζονται με την καθυστέρηση στην πληρωμή του φόρου. Σημαντικές τοπογραφικές - οικονομικές και κοινωνικές πληροφορίες δίνουν τα ορόσημα των δημοσίων, ιερών ή ιδιωτικών χώρων, όπως π.χ. οι όροι υποθηκευμένων κτημάτων, οι μισθώσεις και οι όροι στα σύνορα των πόλεων, στη ρωμαϊκή εποχή τα miliaria του δημοσίου οδικού δικτύου. Δημογραφικές πληροφορίες για τον αριθμό και τη σύνθεση (φύλο, προέλευση, κοινωνική θέση) του πληθυσμού μιας πόλης δίνουν οι διάφοροι κατάλογοι εφήβων, στρατιωτών, βουλευτών ή γενικώς ψηφοφόρων και το σώμα των επιτυμβίων επιγραφών, ενώ στους καταλόγους των εισφορών βρίσκονται ενδιαφέροντα πρόσθετα στοιχεία για την κατανομή του πλούτου.

Ειδικό βάρος για τη γνώση της διοίκησης της Πτολεμαϊκής και ρωμαϊκής Αιγύπτου έχουν οι πάπυροι: οι πληροφορίες που παρέχονται καλύπτουν όλο το φάσμα της διοίκησης, τη δικαιοσύνη, την

οικονομία και τη στρατιωτική οργάνωση. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν οι πληροφορίες για την οργάνωση του συστήματος των καναλιών μέσω του οποίου ρυθμιζόταν η πλημμυρίς του Νείλου. Από παπύρους μαθαίνουμε π.χ. για την ύπαρξη την ελληνιστική εποχή ενός εφίππου ταχυδρομείου ή για την οργάνωση του οδικού δικτύου της Κάτω Αιγύπτου.

Η προσφορά της νομισματικής δεν περιορίζεται στις πληροφορίες για την οικονομία (εισαγωγή του νομίσματος) και το εμπόριο (κυκλοφορία των νομισμάτων). Η επιλογή του ενός ή του άλλου μέτρου (π.χ. αιγινήτικου, αττικού ή ροδιακού στατήρα κλπ) όπως και η διάδοση ενός νομίσματος (π.χ. της "αιγινήτικης χελώνας" ή της "αττικής γλαύκας") αποτελεί δείγμα οικονομικής δύναμης και πολιτικής επιρροής, όπως από την άλλη πλευρά η ποικιλία των τοπικών κοπών αποδεικνύει το πνεύμα της ανεξαρτησίας που διέπει γενικά τις ελληνικές πόλεις. Από τα νομίσματα (τον τόπο εύρεσης, την ακτίνα κυκλοφορίας και τις παραστάσεις του οπισθότυπού τους)

Από το Μουσείο Ζαν-Πολ Γκετί

ΕΠΙΣΤΡΕΦΕΤΑΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΧΡΥΣΟ ΣΤΕΦΑΝΙ

• Και μαρμάρινο άγαλμα κόρης

ΜΕΣΑ στο πρώτο τρίμηνο του 2007 θα επιστραφούν στη χώρα μας το χρυσό μακεδονικό στεφάνι, καθώς και το άγαλμα κόρης από παριανό μάρμαρο που τώρα βρίσκονται στο Μουσείο Ζαν Πολ Γκετί στην Καλιφόρνια.

• Το υπουργείο Πολιτισμού και οι εκπρόσωποι του μουσείου (ανάμεσα στους οποίους και ο διευθυντής του Μάικλ Μπραντ) υπέγραψαν συμφωνία με την οποία οι δύο ελληνικές αρχαιότητες θα επιστραφούν στη χώρα μας ως το τέλος Μαρτίου.

• Ο υπουργός Πολιτισμού κ. Βουλγαράκης και ο κ. Μπραντ διάβασαν ενώπιον των δημοσιογράφων, ο καθένας στη γλώσσα του, κοινό ανακοινωθέν που ανέφερε τα παραπάνω. *“Με την υπογραφή αυτή επιβεβαιώνεται το κλίμα εμπιστοσύνης και αλληλοκατανόησης, γεγονός που δημιουργεί νέες προοπτικές στις μεταξύ τους σχέσεις”,* καταλήγει το ανακοινωθέν.

• Προτού η αμερικανική αντιπροσωπεία αναχωρήσει από το κτήριο της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας, όπου έγινε η ανάγνωση του ανακοινωθέντος, ο κ. Μπραντ χάρισε στον κ. Βουλγαράκη έναν κατάλογο από την έκθεση εικόνων της Ιεράς Μονής Αγίας Αικατερίνης του Σινά, που λειτουργεί τώρα στο μουσείο, λέγοντάς του πως είναι η πρώτη έκθεση με εικόνες της ορθοδοξίας.

• Επικεφαλής της ελληνικής αντιπροσωπείας που έκανε τη σχετική συζήτηση ήταν ο Χρήστος Ζαχόπουλος, γενικός γραμματέας του ΥΠΠΟ. Η Ελλάδα έχει ήδη πάρει από το Γκετί μία ενεπίγραφη βοιωτική στήλη και ένα αναθηματικό ανάγλυφο από τη Θάσο. Το στεφάνι και η κόρη θα εκτεθούν για λίγο στην Αθήνα (όπως έγινε και με τις προηγούμενες επιστροφές) πριν προωθηθούν στον τόπο καταγωγής τους.

• Αν και μέχρι στιγμής δεν υπάρχει *“αντίδωρο”* προς το αμερικανικό μουσείο, θα πρέπει να θεωρείται βεβαία η αμοιβαία ανταπόδοση τώρα που οι επιστροφές όσων διεκδικούσαμε ολοκληρώθηκαν.

πληροφορούμεθα για πόλεις ή για δυνάστες άγνωστους από άλλες πηγές. Οι επιγραφές και κυρίως οι παραστάσεις των τοπικών κοπών της ρωμαϊκής περιόδου εξυπηρετούν τη διακήρυξη του προνομίου μιας πόλης να κόβει νόμισμα και -ακριβώς όπως γίνεται σήμερα με τα γραμματόσημα- τη διαφήμιση των λατρειών ή των μνημείων της, όπως αντίστοιχα οι επίσημες ρωμαϊκές κοπές χρησιμεύουν ως προκηρύξεις της εσωτερικής, εξωτερικής ή πολιτιστικής πολιτικής των αυτοκρατόρων. Από την άλλη πλευρά η καθαρότητα του μεταλλεύματος παρέχει πολύτιμες πληροφορίες για τη δημοσιονομική κατάσταση του κράτους (χαρακτηριστική του πληθωρισμού των μέσων του 3ου αι.μ.Χ. είναι η αθρόα κοπή επάργυρων χαλκών), ενώ η απόκρυψη νομισμάτων (οι λεγόμενοι θησαυροί) αποτελεί σαφή ένδειξη επικείμενου κινδύνου, όπως της επιδρομής των Ερούλων στην Ελλάδα το 267 μ.Χ. Ιδιαίτερα πολύτιμη είναι η προσφορά της νομισματοκοπίας της ρωμαϊκής περιόδου για τη γνώση της μορφής και της μνημειακής τοπογραφίας των πόλεων. Τυπικά παράδειγματα αποτελούν η νομισματική παράσταση της Αμάσειας του Πόντου (που μπορεί να συγκριθεί με την περιγραφή του Στράβωνος 12, 3 39), του βράχου της Ακροπόλεως, των διαδοχικών λιμανιών της Οστίας, του Φάρου της Αλεξανδρείας και φυσικά του πλήθους των γεφυρών (π.χ. της ξύλινης γέφυρας του Ρήνου στο Maguntiacum ή των μεγαλόπρεπων λιθίνων γεφυρών των ιταλικών και ασιατικών πόλεων όπου αποδίδεται ακριβώς ο αριθμός των τόξων) αλλά και των τειχών, πυλών, θεάτρων, αμφιθεάτρων και βεβαίως σπουδαίων ναών και αγαλμάτων.

III. Η αισθητική προσέγγιση: ο λόγος των μνημείων. Το δρόμο για μια ουσιαστικότερη προσέγγιση της Αρχαιότητας και για την αναζήτηση του νοήματος της ιστορικής πράξης προσφέρει ο αρχαιότερος και καταξιωμένος κλάδος της αρχαιολογίας, η ιστορία της τέχνης της Αρχαιότητας. Σε πρώτο στάδιο, ως εικονογράφηση είτε της καθημερινής ζωής στην Αθήνα (στα αττικά αγγεία), της εμπορικής ζωής στο Ρήνο και τα ποτάμια της Γαλατίας (στα ρωμαϊκά ανάγλυφα), του εξοχικού τοπίου στις τοιχογραφίες των ρωμαϊκών επαύλεων της Καμπανίας και τα ψηφιδωτά της βορείου Αφρικής ή του Νειλωτικού τοπίου του γνωστού ψηφιδωτού της Palestrina, τα μνημεία της αρχαίας τέχνης ζωντανεύουν μπροστά μας το χαμένο υλικό πλαίσιο των γεγονότων. Πολύ πιο πέρα, θα μας οδηγήσει μόνο η αισθητική προσέγγιση των μεγάλων έργων, του αρχαϊκού κούρου, των γλυπτών της Ολυμπίας και του Παρθενώνα, ή στην άλλη άκρη του ρωμαϊκού πορτραίτου, που -όπως η εντύπωση στα μεγάλα έργα της κλασικής λογοτεχνίας ή της νεοπλατωνικής φιλοσοφίας- κρατούν το μαγικό κλειδί για την ψυχή της αρχαϊκής, της κλασικής ή της ρωμαϊκής εποχής. Αλλά αυτό είναι ένα άλλο κεφάλαιο.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΤΑΪΝΧΑΟΥΕΡ

Ο πολυπληθής ρόλος της γυναίκας

Πολλά έχουν γραφεί και ακόμα περισσότερα ειπωθεί για το ρόλο της γυναίκας στη σημερινή κοινωνία.

Η σημερινή γυναίκα έχει επωμισθεί πολύ περισσότερα βάρη από αυτά που είχε πριν είκοσι ή τριάντα χρόνια, από τότε δηλαδή που η ισότητα άρχισε σιγά σιγά να γίνεται πράξη. Δεν πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε ότι τα ίσα δικαιώματα προϋποθέτουν και ίσες υποχρεώσεις. Η φύση όμως καθώς και οι κοινωνικές συμβάσεις υποχρεώνουν τη γυναίκα να πρέπει να φέρει επιτυχώς εις πέρας τρεις σημαντικούς ρόλους: Το ρόλο της εργαζόμενης, το ρόλο της συζύγου και, το κυριότερο, το ρόλο της μητέρας.

Οι άκρως ανταγωνιστικές συνθήκες εργασίας και οι πάλοι ποτέ ανδροκρατούμενοι εργασιακοί χώροι υποχρεώνουν τη γυναίκα να πρέπει να αποδείξει διπλά την αξία της. Μία φορά για την επάρκειά της στο αντικείμενο της δουλειάς της και άλλη μία επειδή είναι γυναίκα. Ιδιαίτερα όσες εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα γνωρίζουν καλά πως το οκτώωρο μοιάζει να είναι όνειρο θερινής νυκτός, κάτι βέβαια που ισχύει στο ακέραιο και για τους άνδρες. Η γυναίκα όμως γυρίζοντας πίσω στο σπίτι έχει να συνεχίσει την εργασία της πολύ περισσότερο από τον άνδρα.

Πρέπει να φροντίσει τον άνδρα της και το σπιτικό της και μολονότι είναι αλήθεια πως ο σύγχρονος άνδρας συμμετέ-

ΑΝΝΑΣ ΠΑΤΕΣΤΗ

χει τόσο στις δουλειές του σπιτιού όσο και στο μεγάλωμα των παιδιών, το μεγαλύτερο φορτίο πέφτει στους ώμους της. Η λύση της οικιακής βοηθού δεν λύνει πλήρως το πρόβλημα, αφενός γιατί οικιακή βοηθό δεν αντέχουν όλα τα βαλάντια και αφετέρου γιατί, όπως γνωρίζουμε καλά εμείς οι γυναίκες, οι δουλειές του

σπιτιού "δεν τελειώνουν ποτέ".

Ο πιο σπουδαίος ρόλος όμως μιας γυναίκας, ο ρόλος που απαιτεί τη μεγαλύτερη εγρήγορση και τις μεγαλύτερες θυσίες, είναι αυτός της μητέρας. Από τη στιγμή που μια γυναίκα θα φέρει στον κόσμο ένα παιδί, γίνεται η πρώτη προτεραιότητά της για όλη της τη ζωή. Όταν αυτό είναι ακόμα νήπιο, εκείνη πρέπει να φροντίσει να είναι υγιές και ο οργανισμός του να πάρει όλα

Γεωργίου Ιακωβίδη: "Μητρική Στοργή" (1889)

τα απαραίτητα εφόδια που θα το βοηθήσουν να μεγαλώσει σωστά.

Όταν πια αρχίσει να γίνεται παιδάκι, τότε ο ρόλος της μητέρας γίνεται ακόμα σημαντικότερος, καθώς θα αποτελέσει τον πρώτο παιδαγωγό του, τον πρώτο του δάσκαλο. Η μάνα πρέπει να είναι το πρόσωπο, οι πράξεις και οι παραλείψεις του οποίου θα ακολουθούν το παιδί σε όλη την υπόλοιπη ζωή του. Ακόμα και στα σχολικά και μετασχολικά χρόνια τον κύριο παιδαγωγικό ρόλο εξακολουθεί να έχει η μητέρα.

Έτσι η γυναίκα μάνα παίρνει το ρόλο της εκπαιδευτικού που πρέπει να καλλιεργεί και να μεταδίδει στο παιδί της όσα συνιστούν την αληθινή παιδεία. Πρέπει να του μεταδώσει το ήθος, την αξιοπρέπεια, τον αυτοσεβασμό. Πρέπει να το κάνει να έχει ακέραιο χαρακτήρα για να μπορέσει να ορθώσει το ανάστημά του και να αντεπεξέλθει στα εισαγόμενα πρότυπα της ανοησίας και του ευδαιμονισμού. Πρέπει να του εμφυσήσει όλες αυτές τις αρχές που θα κάνουν τον αυριανό ενήλικα ένα καλό και σωστό άτομο στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Πρέπει να το νοουθετεί και ενίοτε να το περιορίζει για να μάθει τα όρια της ελευθερίας του αλλά συγχρόνως να το εμπυχώνει και να το επικροτεί για να μπορέσει ως αυριανός ενήλικος να έχει αισιοδοξία και εμπιστοσύνη στην αξία του.

Ο ιερός ρόλος της μάνας που τόσο έχει υμνηθεί από ποιητές και πεζογράφους είναι ο σημαντικότερος για κάθε γυναίκα. Είναι απολύτως θεμιτό η κάθε γυναίκα να έχει επαγγελματικές φιλοδοξίες, εί-

τε είναι επιστήμων είτε εργαζόμενη, να νοιάζεται για τα κοινά και να συμμετέχει στην πολιτική ή σε οργανώσεις εθελοντικής προσφοράς, όπως επίσης είναι απολύτως κατανοητό να διεκδικεί τον προσωπικό της χρόνο είτε για να ξεκουραστεί είτε για να παρακολουθήσει τα ενδιαφέροντά της. Όλα αυτά όμως πρέπει να μπουν σε δεύτερη μοίρα αν

μια γυναίκα θέλει να εκπληρώσει σωστά το υπέροχο καθήκον της μητρότητας. Είναι καλύτερο για κάθε παιδί να έχει ένα παιχνίδι λιγότερο, παρά να στερείται για ώρες τη φυσική αλλά και ουσιαστική παρουσία της μητέρας του.

Είναι καλύτερα η οικογένεια να στερηθεί κάποιες από τις ανέσεις της, παρά το παιδί στα πιο κρίσιμα χρόνια του να διαχθεί από μια εκπαιδευμένη κυβερνάντα, στην καλύτερη περίπτωση, ή από μια οικιακή βοηθό, αλλοδαπή ή ελληνίδα, και όχι από τους γονείς του. Είναι καλύτερα το ζευγάρι να υποχωρεί αμοιβαία στις διαφορές που αναπόδραστα θα προκύψουν παρά στην πρώτη δυσκολία να καταφεύγει στο διαζύγιο.

Τέλος, είναι καλύτερα ο όποιος τρόπος ζωής μας να υποχωρήσει μπροστά στην ανατροφή ενός παιδιού. Είναι μια ευθύνη όλης της κοινωνίας, αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η κάθε κοινωνία ξεκινά από την οικογένεια.

Στον αιώνα που διανύουμε και που άρχισε πριν από λίγο, η γυναίκα πρέπει να πιστέψει και να θελήσει να παίξει ένα πρωταγωνιστικό ρόλο σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής γιατί έχει τη δυνατότητα να το πράξει. Δεν πρέπει όμως να ξεχνά ποτέ ότι ο κύριος και πρωταγωνιστικός ρόλος της, με τον οποίο θα αποδείξει ότι πέτυχε στη ζωή της, είναι αυτός της άρτιας διαπαιδαγώγησης των παιδιών της, που αύριο ως ακαδημαϊκοί πολίτες θα φτιάξουν μια κοινωνία καλύτερη και θα μπορούν με αισιοδοξία να ατενίζουν το μέλλον τους.

ANNA ΠΑΤΕΣΤΗ

ΑΡΧΑΙΑ ΛΙΜΑΝΙΑ ΣΕ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΜΟΡΦΗ

"ΛΙΜΕΝΟΣΚΟΠΙΟΝ" ονομάζεται η καινούργια ιστοσελίδα που δημιούργησε το *Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο* και αποτελεί ένα ηλεκτρονικό αρχείο για τα αρχαία λιμάνια της Ελλάδας. Το αρχείο περιλαμβάνει όλα τα ιστορικά και τεχνικά στοιχεία 19 λιμανιών του Σαρωνικού, της Πελοποννήσου, του Ευβοϊκού, του Αιγαίου Πελάγους και της Κύπρου. Για κάθε λιμάνι παρατίθενται τα ιστορικά δεδομένα, πίνακες με τα βασικά και τεχνικά χαρακτηριστικά, μια γενική περιγραφή, οι λειτουργίες τις οποίες είχε, σχεδιαγράμματα, φωτογραφίες και βεβαίως οι πηγές. Τα παλαιότερα από αυτά, όπως της Σάμου και της Θάσου βρίσκονταν σε ακμή από τον 6ο π.Χ. αιώνα, ενώ το λιμάνι με τη μεγαλύτερη διάρκεια χρήσης ήταν το Λέχαιον της Κορίνθου από τον 6ο π.Χ. αιώνα έως τον 6ο μ.Χ. Την ιδέα συνέλαβαν οι καθηγητές του ΕΜΠ Θεοδόσης Τάσιος και Κωνσταντίνος Μέμος. Στην ερευνητική ομάδα έχουν επίσης συμμετάσχει οι Χριστίνα Κονταξή, Θεοτόκης Θεοδούλου και Αθανάσιος Ζήρος.

www.limnoscope.ntua.gr

ΜΙΑ ΕΠΕΤΕΙΑΚΗ ΥΠΟΜΝΗΣΗ

ΑΡΓΥΡΗΣ Ν. ΚΩΣΤΕΑΣ

Ο συνειδητός Πειραιώτης και ένθερμος αρχαιολάτρης που πρόσφερε πολλά στην πόλη που αγάπησε

Συμπληρώθηκαν πρόσφατα εκατό χρόνια από τη γέννηση (Νοέμβριος 1906) και σαράντα χρόνια από τον θάνατο (Αύγουστος 1966) του **Αργύρη Ν. Κωστέα**, ενός ένθερμου και - προπάντων - συνειδητού Πειραιολάτρη και αρχαιολάτρη, που πρόσφερε στην πόλη μας πολλά. Και δυστυχώς η διπλή αυτή επέτειος πέρασε απαρατήρητη, όπως συμβαίνει συχνά σ' αυτό τον τόπο που συνηθίζει εύκολα να ξεχνά. Προσωπικά αισθάνομαι την ανάγκη να θυμίσω, έστω και όψιμα, την επέτειο αυτή, αναδημοσιεύοντας ένα παλαιότερο κείμενό μου για τον Κωστέα, με ελάχιστες συμπληρώσεις που κρίθηκαν αναγκαίες. Και τούτο γιατί πιστεύω ότι πρέπει και οι νεότεροι - και κυρίως οι αναγνώστες αυτού του περιοδικού, που αποσκοπεί στη διαφύλαξη και την προβολή της ιστορικής και αρχαιολογικής παράδοσης της πόλης μας - να γνωρίσουν τον άνθρωπο και το έργο του - μια μοναδική, πράγματι, παρουσία στα χρονικά της τοπικής μας ζωής που αξίζει - νομίζω - να προβάλλεται ως π ρ ό τ ι π ο .

*

ΘΥΜΑΜΑΙ. Και δακρύζει η μνήμη: Ήταν ένα βράδυ του Μάρτη, ανοιxiάτικο. Οι αγγελικές είχαν αρχίσει ν' ανθίζουν στους κήπους της Τερψιθέας. Και στην αισθητική ευφορία αυτής της βραδιάς, ήρθε, σαν χτυπητή αντίθεση, μια θλιβερή κι αναπάντεχη είδηση: Ο Κωστέας χαροπάλευε σ' ένα κρεβάτι του "Τζανείου Νοσοκομείου". Ο άνθρωπος που 'χε πιστέψει τόσο πολύ στην άνοιξη - σαν βίωμα, σαν όραση, σαν προσδοκία, σαν σύμβολο, τέλος, μιας πνευματικής και ψυχικής αιθρίας, που ευρύνει τους ορίζοντες της ζωής μας - είχε δεχτεί - τι ειρωνία! - το πρώτο άγγιγμα του θανάτου, εκείνη την εαρινήν εσπέρα, εντελώς απροσδόκητα.

Έσπευσα από τους πρώτους στο κάλεσμά του - το εναγώνιο κάλεσμα του ανθρώπου που τόσο πολύ μας αγάπησε. Κι όταν τον αντίκρισα, οι μόνες λέξεις που πρόλαβε ν' αρθρώσει ήταν:

- Γιάννη, χάνεται ο Πειραιάς μου!

Είχε φτάσει στο μεταίχμιο της ζωής και του θανάτου. Κι όμως, κι εκείνη την ώρα, που κάθε άνθρωπος - ο οποιοσδήποτε άνθρωπος - δεν σκέφτεται ίσως τίποτ' άλλο από τον εαυτό του και τη ζωή που αφήνει πίσω του, ο Κωστέας δεν μπόρεσε να ιδεί, δεν μπόρεσε να σκεφθεί τίποτ' άλλο από τον "Πειραιά του", τον γενέθλιο χώρο του: τον χώρο αυτό που με ιερό πάθος αγάπησε και που μαζί του ταύτισε απόλυτα τη ζωή και τη μοίρα του.

Ξεπέρασε, τότε, την πρώτη δοκιμασία ο

Κωστέας. Κονταροχτυπήθηκε με τον θάνατο. Και, πιστέψαμε, για μια στιγμή, οι περισσότεροι ότι τον νίκησε. Ήταν απατηλή όμως η εντύπωση αυτή. Εκείνη την εαρινήν εσπέρα του 1965, πάνω σ' ένα κρεβάτι του "Τζανείου Νοσοκομείου", είχε αρχί-

Αργύρης Ν. Κωστέας
(Σκίτσο: Μιχ. Νικολινάκου)

σει να γράφεται ο επίλογος της ωραίας ζωής του Αργύρη Κωστέα: μιας ζωής αφιερωμένης σε ευγενείς πράξεις και έργα τίμια. Όπως ο ίδιος είχε προβλέψει σ' ένα από τα τελευταία ποιήματά του:

Το τέλος θα 'ρθεί οπωσδήποτε
Αυτό δε σημαίνει όμως
πως θα πάνουν ν' ανθίζουν
οι αγγελικές στην Τερψιθέα...

Το τέλος θα 'ρθεί
Αυτό δε σημαίνει όμως
πως η θάλασσα στη Φρεαττύδα
θα πάψει να τραγουδάει...

Του ΓΙΑΝΝΗ Ε. ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗ

Το τέλος θα 'ρθεί
αυτό δε σημαίνει όμως
πως η Καρδαμύλη*
θα πάψει να είναι όμορφη.

*

ΤΙ ΉΤΑΝ ο Κωστέας; Ήταν ποιητής; Ήταν ένας αθεράπευτος Πειραιολάτρης; Ήταν αγωνιστής και οραματιστής ενός καλύτερου αύριο, απογειωμένος από την πραγματικότητα; Ή αντίθετα ένας ρεαλιστής - ο άνθρωπος που ήξερε να εκτιμά σωστά πρόσωπα, γεγονότα και καταστάσεις και να εντάσσει τα πάντα μέσα στα πλαίσια ενός ευρύτερου σκοπού και μιας καθολικής επιδίωξης; Ήταν όλ' αυτά και πολλά άλλα μαζί ο Κωστέας. Και προ πάντων στάθηκε - όπως την ημέρα του θανάτου του υπογράμμισα - ο ανεπανάληπτος ποιητής της πράξεως.

Ξεκίνησε από τούτα τα χώματα - από τη μεγάλη πολιτεία του σκληρού καθημερινού μόχθου. Είδε το φως της ζωής στη συνοικία της Γούβας του Βάβουλα, το Νοέμβρη του 1906, στο ίδιο σπίτι απ' όπου τον ξεβγάλαμε όλοι με θλίψη και συντριβή, εκείνο το Αυγουσιάτικο απομεσήμερο του 1966. Μεγάλωσε κάτω από αντίξοες συνθήκες και δέθηκε, από μικρός, με τον τραχύτερο ρυθμό ζωής. Το μεγάλο λιμάνι στάθηκε ο περίγυρος, όπου επαγγελματικά κινήθηκε ο Κωστέας. Πριν κατασταλάξει απόλυτα ακόμη, στα πνευματικά του ενδιαφέροντα, αναμίχθηκε σ' ένα σωρό κινήσεις και προσπάθειες, απ' αυτές που, πολλές φορές, σκοτώνουν την πνευματικότητα. Κι όμως, παρ' όλα τα εμπόδια, παρ' όλες τις αντίξοες συνθήκες της ζωής του, ο Κωστέας μπόρεσε να διατηρήσει την πνευματικότητά του και να την αξιοποιήσει, ιδιαίτερα στην περιοχή της δημιουργικής δράσης, με εκδηλώσεις και προσπάθειες, που αποτέλεσαν θετικά βήματα προόδου για τον τόπο μας. Γιατί - όπως εύστοχα παρατηρεί ο Γρηγ. Θεοχάρης - "βασικά στοιχεία του χαρακτήρα του ήταν ο αδιάκοπος εσωτερικός αγώνας να ξεπεράσει τον χώρο της προελεύσεώς του, την ένταση των δυνατοτήτων του, ν' απλώσει κλαριά τα χέρια του προς κάθε κατεύθυνση, προσφέροντας ίσκιο ευεργετικό σε κάθε τι που η ανάπτυξή του ήταν ή εθεωρείτο απ' αυτόν σπόρος προκοπής και καλοσύνης...".

* Η Καρδαμύλη της Μεσσηνιακής Μάνης ήταν ο τόπος καταγωγής του Αργύρη Κωστέα και αποτελούσε τη δεύτερη, μετά τον Πειραιά, αγάπη του.

ΣΗΜΑ ΚΙΝΔΥΝΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ

• Δήλωση του Δημάρχου Πειραιά

Η ΔΗΜΟΠΡΑΤΗΣΗ των έργων για την αποκατάσταση του Δημοτικού Θεάτρου καθυστερεί επικίνδυνα. Και τούτο επισημαίνει, στην ακόλουθη δήλωσή του, ο δήμαρχος Πειραιά κ. Παναγιώτης Φασούλας:

• “Το έργο της αναστήλωσης του Δημοτικού Θεάτρου Πειραιά είναι υπερτοπικής σημασίας έργο που ξεπερνά τα όρια της πόλης μας. Δυστυχώς εδώ και ένα χρόνο παρατηρείται μια ύποπτη καθυστέρηση στη δημοπράτησή του και μια αδικαιολόγητη παρελκυστική τακτική που θέτει σε κίνδυνο το κτήριο.

”Όσοι έχουν την πολιτική ευθύνη έχουν υποχρέωση να δώσουν άμεσα λύση για τη διάσωση και ανάδειξη αυ-

τού του ιστορικού συμβόλου όχι μόνο της πόλης αλλά και της χώρας.

”Ο Δήμος Πειραιά αναμένει την έμπρακτη και ουσιαστική παρέμβαση της πολιτικής ηγεσίας του Υπουργείου Πολιτισμού που έχει και την ευθύνη. Οι Πειραιώτες θα καταλογίσουν βαρύτερες ευθύνες σε αυτούς που θα θέσουν σε κίνδυνο το έργο με τις πράξεις, τις παραλείψεις και την αδράνειά τους.

”Η δημοπράτηση του έργου αναστήλωσης του Δημοτικού Θεάτρου Πειραιά πρέπει να έχει ολοκληρωθεί μέσα στον Φεβρουάριο, αφού εκτός από τον υπαρκτό κίνδυνο ματαίωσης του έργου, ελλοχεύει και ο κίνδυνος κατάρρευσης μέρους του κτηρίου αφού ακόμα και τα πρόχειρα υποστυλώματα αποτελούν εστία κινδύνου για τους διερχόμενους πολίτες”.

“Κανένας από τους γνωστούς μας συμπολίτες - συνεχίζει ο Γρηγ. Θεοχάρης -, αυτούς που κινήθηκαν έξω από τον χώρο των οικονομικών ενδιαφερόντων και επιδιώξεων, δεν ξεκίνησε με λιγότερα εφόδια για να δώσει τόσα, όσα ήθελε να προσφέρει ο επίμονος μόχθος του Αργύρη Κωστέα στην κίνηση του χέρσου πειραιϊκού εκπολιτισμού”.

Πραγματικά, στο σημείο αυτό βρίσκεται ο άλλος. Ο Κωστέας θέλησε και κατόρθωσε να ξεπεράσει τις δυνατότητές του. Και χάρη σ’ αυτή την επίμονη προσπάθειά του, μπόρεσε να προσφέρει τόσα πολλά στον τόπο του.

ΔΕΝ πρόκειται στο κείμενο αυτό να ε-κταθώ σε λεπτομέρειες. Οφείλω όμως εντελώς χρονογραφικά ν’ αναφερθώ με συντομία στις πνευματικές και πολιτιστικές προσπάθειες του Κωστέα, στη μεταπολεμική περίοδο, που συνθέτουν τον κύκλο της πειραιϊκής προσφοράς του. Το 1945 ίδρυσε, με τη συμπράξη του Νίκου Χαντζάρα και του Τάκη Ψυχογιού, το περιοδικό “Πειραιϊκά Χρονικά” και αργότερα διηύθυνε τις ομώνυμες εκδόσεις, που στη σειρά τους τυπώθηκαν 25 περίπου βιβλία Πειραιωτών, κυρίως, λογοτεχνών. Σε πρωτοβουλία του οφείλεται η οργάνωση της Έκθεσης Πολιτισμού της πόλεως του Πειραιώς, στον κήπο της Τερψιθέας, το 1956 και η δημιουργία, για ένα διάστημα, - στα 1958 - υπαίθριου θεάτρου στον λόφο του Προφήτη Ηλία, με την προσωρινή

διαμόρφωση του χώρου από την τότε Δημοτική αρχή, στο οποίο το “Πειραιϊκό Θέατρο” του Δημ. Ροντήρη παρουσίασε τους “Πέρσες” του Αισχύλου. Διετέλεσε πολλά χρόνια αντιπρόεδρος της “Φιλολογικής Στέγης” και, επί μία σχεδόν δεκαετία, πρόεδρος του Φυσιολατρικού - Μορφωτικού Ομίλου “ο Πλάτων”, που εκτός από την οργάνωση εκδρομών με μορφωτικό βασικό χαρακτήρα, σύντομα ανέλαβε την πρωτοπορία και στον τομέα των καθαρά εκπολιτιστικών εκδηλώσεων.

Οι κυριότερες επιτεύξεις του Κωστέα και του “Πλάτωνος” ήταν η έκθεση του Πειραιϊκού Ιστορικού Αρχείου του Ιωάν. Μελετοπούλου, το 1959, που προκάλεσε ευρύτερο ενδιαφέρον - και αποτέλεσε τον πυρήνα για την ίδρυση του Ιστορικού Αρχείου του Δήμου -, οι εκθέσεις Παιδικού Σχεδίου (1960), “Δικαιοσύνη στον Πειραιά” (1963), Πειραιϊκού Βιβλίου (1965) και, βασικά, η ετήσια Έκθεση Πειραιωτών Καλλιτεχνών, στον κήπο της Τερψιθέας, που πρωτοπαρουσιάστηκε το 1961, οργάνωθηκε όλα τα επόμενα χρόνια, μέχρι το 1966 - χρονιά του θανάτου του Κωστέα - και στάθηκε, πραγματικά, ένα γεγονός με ευρύτερη σημασία για την πειραιϊκή καλλιτεχνική ζωή. Ακόμα η οργάνωση σειράς άλλων εκδηλώσεων, η έκδοση του Δελτίου του “Πλάτωνος” και η συνεχής και συνεπής αγωνιστική επαγρύπνηση για την προστασία και την ανάδειξη των πειραιϊκών αρχαιοτήτων, τόσο πριν όσο - και ιδιαίτερα - μετά την αποκάλυψη των χάλκι-

νων “θεών”, τον Ιούλιο του 1959, συμπληρώνουν τον κύκλο της πειραιϊκής προσφοράς του Κωστέα. Μιας προσφοράς που, φυσικά, δεν μπορεί να υπογραφμιστεί η έκτασή της μέσα σε λίγες γραμμές, αφού, χρονικά, καλύπτει μια ολόκληρη εικοσαετία. Και που δικαιώθηκε πολλά χρόνια μετά τον θάνατό του, με την οριστική επιστροφή των χάλκινων αγαλμάτων (Κούρου, Αρτέμιδος κλπ) στον Πειραιά (1983) και τη μόνιμη έκθεσή τους στο Πειραιϊκό Αρχαιολογικό Μουσείο.

ΘΑ ΑΝΑΡΩΤΗΘΕΙ (ίσως, κανείς: Ποιο ήταν το κίνητρο αυτής της αδιάκοπης προσφοράς του Αργύρη Κωστέα προς το σύνολο, που αποτελεί περίπτωση σπάνια για την εποχή μας, με τα τόσο ωφελμιστικά κριτήρια; Βασικά, πιστεύω πως ήταν η αγάπη του στον άνθρωπο. Αγάπησε πολύ τον άνθρωπο ο Κωστέας - και ιδιαίτερα τον φτωχό, τον αδικημένο, τον βασανισμένο άνθρωπο. “Δεν είχε - άλλωστε - περάσει (κι ο ίδιος) από σύμπτωση από τη συνουσία των φτωχών”. Πίστεψε στον άνθρωπο. Κι αφιέρωσε ολόκληρη τη ζωή του σ’ αυτό τον υψηλό στόχο. Αλλά, παράλληλα, αγάπησε με πάθος την πατρίδα του. Και καθαγίασε, στον βωμό της λατρείας του, κάθε τι το ελληνικό: την ελληνική φύση, την ελληνική ιστορία, την ελληνική τέχνη. Χτυπούσε με πάθος, που πολλές φορές έφτανε ως την υπερβολή, κάθε τι ξένο, που ερχόταν να νοθεύσει τη γνήσια ελληνική παράδοση σε κάθε περιοχή της τέχνης και σε κάθε έκφανση της σύγχρονης ζωής.

Έμεινε σ’ όλη του τη ζωή στενά δεμένος με τα μεγάλα του πρότυπα - με τις “αγάπες” του, που έδωσαν νόημα στη ζωή του. Δάκρυζε σ’ αντίκρισμα ενός όμορφου λουλουδιού ή στο ακρόαμα ενός δημοτικού τραγουδιού, ζούσε, σ’ όλη την αισθητική της πληρότητα, την πεμπουσία του αρχαίου τραγικού λόγου. Κι έσκυβε με μοναδική συγκίνηση σε ό,τι ήταν δεμένο με την ανεπανάληπτη λάμψη του κλέους των αρχαίων καιρών: από τα μνημεία και τ’ αγάλματα - τα θαυμαστά έργα της ελληνικής τέχνης - μέχρι τις αρχαίες πέτρες, που στοργικά φρόντιζε και τα συντρίμια των αρχαίων αγγείων - τα “όστρακα εκ Πειραιώς” - που μάγευε και με περισσή ευλάβεια ταξινομούσε. Η Ελλάδα - η φύση, η τέχνη, η ιστορία της - ήταν οι ναοί που μέσα τους ιερουργούσε ο Κωστέας, ένας από τους πιο αφοσιωμένους, τους πιο αμετακίνητους πιστούς. Κι ο σεβασμός στην παράδοση υπήρξε το βασικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπινου και του πνευματικού του βίου.

Πιστός στον άνθρωπο και πιστός στον τόπο του έμεινε πάντοτε, ως το τέλος, ο Κωστέας. Κι αγάπησε, όπως ήταν φυσικό, και την ιδιαίτερη πατρίδα του, τον Πειραιά. Μέσα στα τοπικά πλαίσια στάθηκε μια μοναδική παρουσία. Περίπτωση σπάνια αποτελούν η αφιέρωση, οι αγώνες, η προσφορά του. Και, ασφαλώς, ανεπανάληπτο θα μείνει το ιερό πάθος του γι’ αυτήν την πόλη. Υπήρξε συνειδητός Πειραιώτης. Και την αγάπη προς τον τόπο την ε β ε β α ί ω σ ε σε κάθε ώρα, σε κά-

θε στιγμή με τη γραφίδα, με τον λόγο και με την πράξη. Προπάντων, όμως, με την π ρ ά ξ η ...

ΕΓΓΡΑΨΕ ποιήματα, συγκεντρωμένα στις τέσσερις συλλογές του (*“Πορεία Αγάπης”*, 1949 - *“Η Μπαλάντα της Λενιώς”*, 1950 - *“Ωδή σ’ έναν ασήμαντο”*, 1953 - *“Σκαρδαμούλα”*, 1956). Και με τους στίχους του, τους ειλικρινείς στην απλότητά τους, μας έφερε πολύ κοντά στον άνθρωπο, που τόσο αγάπησε. Τραγούδησε τους πόνους, τα βάσανα, τους καημούς του. Αλλά, παράλληλα, τραγούδησε κι ό,τι απalύνει το καθημερινό μας άγχος, ό,τι εξωραίζει και δικαιώνει τη ζωή: Την ομορφιά μιας ανοιξιάτικης νύχτας, το άρωμα ενός λουλουδιού, το τιτίβισμα των πουλιών, το φλοίσβισμα των κυμάτων στ’ ακροθαλάσσι της Φρεαττύδας.

Μας έδωσε ακόμα κι ένα τομίδιο με χρονογραφήματά του, δημοσιευμένα, κατά καιρούς, σε διάφορα περιοδικά κι εφημερίδες, με τον τίτλο *“Εφήμερα”* (1965), που ανάμεσά τους υπάρχουν και πολλά κομμάτια, που αντίθετα με τον τίτλο τους, έχουν διάρκεια. Όμως, πριν απ’ όλα και πάνω απ’ όλα, το έργο του Κωστέα στάθηκε π ρ ά ξ η . Πράξη αγάπης και ανθρωπιάς. Και πράξη υποδειγματικής προσφοράς προς την πόλη, που γεννήθηκε.

Και κάτι ακόμα: Με την παρουσία του στο στίβο της δημιουργικής δράσης, ο Κωστέας μας έδωσε ένα υψηλό δίδαγμα: Τι μπορεί να πραγματώσει κανείς, έστω και με ελάχιστα μέσα, όταν φλέγεται από αγάπη προς τον *“πλησίον”* κι από αγάπη προς τον τόπο του.

ΤΗΝ ημέρα του θανάτου του έγραψα ότι ο Αργύρης Κωστέας ήταν μια μορφή που δεν μπορεί αλλά και δεν πρέπει να λησμονήσει ο Πειραιάς. Δυστυχώς ο επίσημος Πειραιάς τον ξέχασε, όπως, άλλωστε, έχει συμβεί και με πολλές άλλες προσωπικότητες που αναλώθηκαν γι’ αυτή την πόλη. Αλλά εμείς, οι φίλοι και συνοδοιπόροι του, δεν τον ξεχάσαμε κι ούτε θα τον ξεχάσουμε ποτέ. Και θ’ αναζητούμε πάντα τον Αργύρη που τόσο μας λείπει. Η ευγενική του μορφή θ’ αποτελεί πολύτιμη πηγή αισιοδοξίας, πίστης και εγκαρδίσωσης για όλους, όσους συνεχίζουμε τη σπορά στο δύσβατο δρόμο του πνευματικού μόχθου. Οι λίγοι τούτοι εγκάρδιοι λόγοι, λόγοι ενός αγαπημένου φίλου και συνεργάτη του - σπονδή δακρύων - ας πάρουν, την ιερή αυτή στιγμή της ενθύμησης του, τις συμβολικές διαστάσεις των αγαπημένων λουλουδιών του Κωστέα - από το ταπεινό θυμαράκι του βουνού μέχρι τ’ αγιόκλημα και τις αγγελικές της *“Τερψιθέας”* - για να μάνουν μ’ ευγνωμοσύνη την πάλλευκη μνήμη του: τη μνήμη ενός ανθρώπου που το τραγούδι του στάθηκε ανθός ομορφιάς και καλοσύνης. Και η ζωή του μια αδιάκοπη *“πορεία αγάπης”*, με αφετηρία και τέρμα τον ίδιο, πάντα, υψηλό στόχο: Τ ο ν ά ν θ ρ ω π ο .

ΓΙΑΝΝΗΣ Ε. ΧΑΤΖΗΜΑΝΩΛΑΚΗΣ

ΤΑ 170 ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Έφερε στο φως τον αρχαίο πολιτισμό με σειρά ανασκαφών σε όλη την Ελλάδα και κυρίως την Αθήνα

• ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΣΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ •

Χωρίς τις ανασκαφές που έκανε στην Αθήνα και εκτός αυτής, ίσως η εικόνα που έχουμε για τον αρχαιολογικό χάρτη της Ελλάδας να ήταν διαφορετική. Μεγάλο μέρος των μνημείων μας θα είχε καταστραφεί, ενώ οι γνώσεις και οι πληροφορίες μας για κάποια άλλα θα ήταν περιορισμένες. Ότι η Αθήνα σώζεται ως πόλη με τις νησίδες της Ακρόπολης και των κλιτύων της, τον λόγο του Φι-

ντως της οδού Πανεπιστημίου 22, που είναι η βάση της Αρχαιολογικής Εταιρείας, θα παρουσιαστούν για πρώτη φορά σχέδια του Αναστασίου Ορλάνδου, εντυπωσιακές υδατογραφίες αρχαίων έργων αλλά και μια έκθεση για τις ανασκαφές του Ακρωτηρίου που συμπληρώνουν 40 χρόνια από την εποχή που τις ξεκίνησε ο Σπύρος Μαρινάτος.

Η ίδρυση το 1874 λαχείου υπέρ των αρχαιοτήτων αύξησε τους πόρους της Αρχαιολογικής Εταιρείας. (Στη φωτογραφία λαχνός της κλήρωσης του 1883).

λοπάππου, τη Ρωμαϊκή Αγορά και τη Βιβλιοθήκη του Αδριανού, την Πνύκα, το Ολυμπίο με το Ζάππειο, τον Λόφο του Αστεροσκοπείου, τον Κεραμεικό και τον Λυκαβηττό, οφείλεται στην Αρχαιολογική Εταιρεία, όπως φυσικά και οι ανασκαφές στις Μυκήνες, το Σέσκλο, την Επίδαυρο.

Η Αρχαιολογική Εταιρεία έχει κάθε λόγο να γιορτάζει τα 170 χρόνια που συμπληρώνει με τον ερχομό του 2007. Και είναι η κατάλληλη ευκαιρία να μας θυμίσει ένα μέρος της δουλειάς της μέσα από το υλικό που περιέχουν τα πλούσια -από το 1837- αρχεία της και φυσικά η Βιβλιοθήκη της που εμπλουτίζεται διαρκώς και θεωρείται εφάμιλλη των μεγάλων παλαιών ξένων σχολών, όπως η Γαλλική, η Αμερικανική και η Αγγλική.

Τέσσερις ενδιαφέρουσες αρχαιολογικές εκθέσεις θα μας απασχολήσουν την επόμενη διετία, αρχής γενομένης από τον Ιανουάριο του 2007 που είναι αφιερωμένος στον πολιτισμό των Κυκλάδων. Στο υπόγειο πά-

Εκθέσεις, σχέδια, δημοσιεύσεις

Η ΠΡΩΤΗ έκθεση θα αποκαλύψει στο κοινό πώς ξεκίνησε η αρχαιολογική έρευνα στις Κυκλάδες μέσα από αρχαιολογικά ευρήματα άλλο και φωτογραφίες και διάφορα έγγραφα αρχαιολόγων όπως οι Τσούντας, Σταματάκης, Σταυρόπουλος, κ.ά., υλικό από τις έρευνες στη Δήλο και τη Ρήνεια. "Θα δείξουμε πώς ξεκίνησε η έρευνα και πώς στερεώθηκε, όπως επίσης και τις αναφορές των αρχαιολόγων. Τι έκαναν, τι βρήκαν, τι τους δυσκόλευσε, τις περιπέτειες και τα προβλήματα που τους δημιουργούσαν οι χωριάτες. Ξαν ένα είδος ημερολογίου", δηλώνει ο γεν. γραμματέας της Εταιρείας και ακαδημαϊκός κ. Βασ. Πετράκος.

Η δεύτερη έκθεση αφορά σχέδια του Αναστασίου Ορλάνδου, από τα ωραιότερα που διασώζονται στα αρχεία της Εταιρείας, *“υπέροχη ζωγραφική”*, όπως τη χαρακτηρίζει ο κ. Β.

↩ Πετράκος, “που πρέπει οπωσδήποτε να δουν οι αρχιτέκτονες, ενώ αυτή που σχεδιάζουμε με τις υδατογραφίες αρχαίων έργων τέχνης σίγουρα θα συγκινήσει τους ζωγράφους”.

Μέσα στο 2007 σε άλλη έκθεση θα προβληθεί το θαύμα της συντήρησης στις τοιχογραφίες του Ακρωτηρίου, αφού συμπληρώνονται 40 χρόνια από την έναρξη της ανασκαφής από τον Μαρινάτο την οποία συνέχισε ο Χρ. Ντούμας.

Η Διαδικτυακή Πύλη, η ηλεκτρονική καταγραφή των φωτογραφιών, μέρος του μοναδικού και σπάνιου αρχείου που διαθέτει η Αρχαιολογική Εταιρεία και είναι ενταγμένο στην “Κοινωνία της Πληροφορίας” (Γ ΚΠΣ), είναι από τα έργα που προχωρούν. “Πήραμε ένα μεγάλο μέρος αλλά όχι εκείνο που έπρεπε. Η Εταιρεία δεν αρέσει. Δεν είναι ευχάριστη γιατί λέει τη γνώμη της και κάνει έργο”.

Στις υποχρεώσεις της είναι και το πρόγραμμα δημοσιεύσεων. Ήδη ετοιμάζεται ο β' τόμος της Ελευσίνας, η δημοσίευση των χρηστηρίων ελασμάτων της Δωδώνης (Ιουλία Βοκοτοπούλου, Σωτήριος Δάκαρης, Τάσος Χρηστίδης), η ανασκαφή του Παγκράτους (Αθηνά Καλογεροπούλου) κ.α. Εν τω μεταξύ συνεχίζονται 16 ανασκαφές και έρευνες αλλά η πολιτική είναι να περιοριστούν γιατί “αν σκάβουμε συνέχεια δεν θα δημοσιεύσουμε ποτέ. Ένα βιβλίο μένει στην αιωνιότητα, τα αρχαία μπορεί να χαθούν”.

(ΣΗΜ.: Τα στοιχεία έχουν ληφθεί από άρθρο της κ. Γιώτας Συκκά στην Καθημερινή της 17ης Δεκεμβρίου 2006).

ΤΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟ ΓΩΝΙΑ Ή ΓΩΝΕΑ ΣΤΟΝ ΠΕΙΡΑΙΑ

Αφού βρει και καταγράψει ο επίμονος μελετητής ένα παλιό πειραιώτικο τοπωνύμιο, συνεχίζει να ερευνά για την αξιολόγησή του, προσπαθώντας να ταυτίσει τη λέξη με τον συγκεκριμένο χώρο στον οποίο δόθηκε το όνομα, να

Γράφει

ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΡΑΣΟΝΙΚΟΛΑΚΗΣ

το ταξινομήσει χρονολογικά και να διαλευκάνει την ετυμολογία του. Πολλές φορές συμβαίνει να μη δίνεται εύκολα κάποιο σημείο αναγνώρισης. Έτσι μένει για καιρό “σκοτεινό” και συνάμα ελκυστικό...

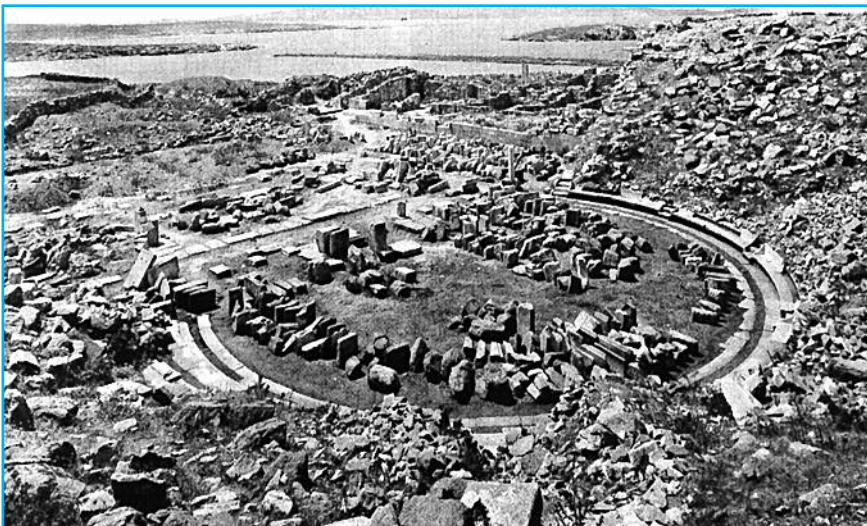
Ένα τέτοιο “δύσκολο” τοπωνύμιο ήταν και το “Γωνία - Γωνιά - Γκονία - Γκωνέα” που την ιστορική ύπαρξή του στο νεότερο Πειραιά θα αναλύσουμε τώρα μέσα από όσες έντυπες πηγές μπορέσαμε να έχουμε στη διάθεσή μας.

Πρώτη λοιπόν αναφορά για “τον λεγόμενον Γωνιάν τόπον” έχουμε στη Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος, εν Αιγίνη, Σαββάτω,

29 Ιανουαρίου 1827, στις εγχώριες ειδήσεις. Στις 24.1.1827 στρατιωτική δύναμη από ξηρά και θάλασσα “αποφασισμένη εις κυρίευσιν του Πειραιώς εκίνησεν”... “Η έμβασις των στρατευμάτων άρχισε κατά την ενάτην ώραν της ημέρας, και ετελείωσε κατά την πρώτην της νυκτός, και κατά την τετάρτην ώραν απήραν τα πολεμικά πλοία, προηγουμένου του ατμοκινήτου και παρακολουθούντων των άλλων πλοιαρίων, και μετά τεσσάρων ωρών πλουν έφθασαν εις το Πασσά Λιμάνι (Φαληρέα), όπου έμελλε να γενή η απόβασις. Η απόβασις άρχισε κατά την ογδόην ώραν της νυκτός, και διήρκεσε μιαν ώραν εις τον λεγόμενον Γωνιάν τόπον”.

Την πληροφορία αυτή αλλά ίσως και διάφορες μαρτυρίες χρησιμοποίησε ο Κωνσταντίνος Ράδος στο βιβλίο “Φρανκ Άμπνεϋ Άστιγξ - έγγραφα και σημειώσεις περί του έργου αυτού εν Ελλάδι”: “Οι στρατιώται επεβιβάσθησαν νύκτωρ εις τα πλοία άτινα αναχθέντα την τετάρτην ώραν της πρωίας εξ Αμπελακίων της Σαλαμίνας, μετά τινας διαδρομάς εν τω Σαρωνικώ, ενεφανίζοντο περί την ογδόην ώραν εις Φάληρον και μετ’ ολίγον εξετέλουν απόβασιν εις Γωνιάν, όπου νυν περίπου η πλατεία Αλεξάνδρας”...

Ο Ράδος φρόντισε γρήγορα να διορθώσει το σκεπτικό του, επικαλούμενος τη γνώμη του καθηγητή Ιακώβου Δραγάτη, δημοσιεύοντας μέρος της επιστολής του: “Ο εμβριθέστατος εν τούτοις περί τα πειραιϊκά Δραγάτης παρατηρεί ημίν: “Σήμερον ουδέν σημείον της ακτής

Από τις ανασκαφές της Αρχαιολογικής Εταιρείας: Δήλος, η αποκάλυψη του αρχαίου Θεάτρου

φέρει την ονομασίαν ταύτην, ήτις έχει διαγραφή εντελώς και λησμονηθή. Δεν είναι δ' εκεί ένθα σημειώνεις. Γέρων εντόπιος μοι έδειξε προ ετών το μέρος της αποβάσεως, το οποίον ήτο ακριβώς η προεξοχή, η ελαφρώς χωρούσα εις την θάλασσαν κατά την ανατολικήν ακτήν της Μουνιχίας (Καστέλλας) και στενουμένη εις μικράν χερσόνησον εφ' ης εκτίσθη η έπαυλις Ζαχαρίου, επί της γωνίας της σχηματιζομένης υπ' αυτής και της άλλης παραλίας, προφυλασσομένης δε υπό της άνωθεν αυτής. Είναι η μόνη κατάλληλος θέσις προς αποβίβασιν και αιφνιδιαστικήν της Καστέλλας κατάληψιν, ενώ η άλλη κατά το Σηράγγιον, τώρα φαίνεται προσιτή πως. Ομοιάζει ολίγον με την Κυνόσουραν εν σμικρώ. Θα ίδης την θέσιν προχωρών ολίγα βήματα από της οικίας Μακά προς το Φάληρον. Είναι σύνοπτος κάτωθεν".

Στεκόμαστε κυρίως σε αυτά τα κείμενα, αφού ο Δημήτρης Φωτιάδης στον "Καραϊσκάκη" του (Αθήνα 1956)", ακολουθεί πλέον τους άλλους συγγραφείς, που το παραβλέπουν. "Την προηγούμενη νύχτα, 24 με 25 του Γενάρη, έπειτα από τρεις ώρες που σκοτείνιασε, ξεκινάει ο Γκόρντον από τη Σαλαμίνα... Το ατμόπλοιο "Καρτερία", με κυβερνήτη τον Άστιग्γα, τρία μπρίκια, πέντε γολέτες κι ένα μίστικο... Φτάνουν όξω από το Πασαλιμάνι κατά τα μεσάνυχτα κι ο Γκόρντον διορίζει τον Μακρυγιάννη να πρωτοβγεί. Παίρνει μαζί του όσα παλληκάρια χωρούσαν σε δύο φελούκες και κάνει ντισμπάρκο...".

Ο δε Μακρυγιάννης γράφει στα "Απομνημονεύματα": "Το ταχτικό, ο Νοταράς ο Γιάννης κι εγώ ως χιλιοχτακόσοι άνθρωποι να βούμεν εις τον Πειραιά τα με-

σάνυχτα. Πήγαμεν, με διορίζει ο Γκόρντον με το σώμα μου να πρωτοβγώ ομπρός εγώ εις την θέσιν του Φαληρέως. Ράξαμεν εις το Πασία Λιμάνι. Πρωτοβγήκα με δύο φελούκες...".

Ο Σπυρίδων Τρικούπης και ο Διονύσιος Σουρμελής μιλάνε άόριστα "οι φθάσαντες εις το Φάληρον απέβησαν ανανοχλήτως αυτονυκτεί" και "άμα δε απέβησαν οι Έλληνες εις την Μουνιχίαν", ενώ ο Μελετόπουλος μνημονεύει ότι ο στολίσκος "εισήρχετο εις τον λιμενίσκον της Μουνιχίας, όπόθεν εσκοπείτο απόβασις προς κατάληψιν του Πειραιώς".

Γεγονός λοιπόν είναι ότι η αποβίβαση έγινε κάπου μεταξύ Πασαλιμανιού και Φαλήρου σε τμήμα της ακτής που πάνω της υψώνεται η Καστέλλα. Καστέλλα λεγόταν το ψηλότερο επίπεδο του λόφου της αρχαίας Μουνιχίας, όπου υπήρχαν οχυρωματικός πέτρινος χτιστός περίβολος και χαρακώματα. Ολόκληρος ο λόφος και η γύρω περιοχή είχε την ονομασία Φαληρέας.

Φανταζόμαστε απλά ότι το σημείο θα είχε προεπιλεγεί από κάποιους που ήξεραν τα κατατόπια επειδή μια νυχτερινή έφοδος θέλει προσοχή και κατάλληλες κινήσεις. Η πρόταση του Δραγάτη συμφωνεί και διευκολύνει μια τέτοια πράξη. Οι επιχωματώσεις και τα τεχνικά έργα έχουν ήδη σχηματίσει στις μέρες μας ένα διαφορετικό περιβάλλον που πολύ απέχει από τη φυσική ακτογραμμή των επαναστατικών χρόνων και όλου του 19ου αιώνα.

Σε πείσμα της αγνοίας μας έρχονται τα παλαιά συμβόλαια - έγγραφα τίτλων κατοχής, αγοραπωλησίας οικοπέδων και σπιτιών, υποθηκών κ.α. - να μας διαφωτίσουν. Εκεί εμφανίζονται στη

σωστή γραφή ή παρεφθαρμένα αυθεντικά τοπωνύμια που χρησιμοποιούσαν οι ντόπιοι για την αναγνώριση των εδαφών τους.

Η "Γωνία ή Γωνέα" είναι καθαρά ελληνική - βυζαντινή λέξη. Ως τοπωνύμιο έχει γεωγραφική σημασία και μας παραπέμπει σε "τόπο που γωνιάζει".

Συμβαίνει πολλές φορές ένα "μικρό" τοπωνύμιο να προεκτείνεται σε γειτονικές περιοχές, να διατηρείται εκεί και να ξεχνιέται στην αρχική του θέση. Αν η απόβαση πραγματοποιήθηκε στη φερόμενη Γωνία, ανατολικά του Μικρολίμανου, στη σύγχρονη Ακτή Δηλαβέρη και προχωρήσουμε στη Βασιλέως Παύλου, μέχρι τις οδούς Τζαβέλα και Ρεπέτσα, θα βρεθούμε αναπάντεχα σε μια ευχάριστη έκπληξη.

Σε συμβολαιογραφική πράξη (Αριθμός 179, 14.7.1902) η Χρυσή Κ. Κυριακοπούλου δανείστηκε 600 δρχ. από τον Νικ. Α. Απέργη και έβαλε υποθήκη ένα σπίτι "κείμενον εν Πειραιεί κατά την θέσιν "Γκονία" που συνόρευε με τις ιδιοκτησίες Μιχ. Σπυθουράκη, Ανδ. Κροντιρά, οδό Τζαβέλα (Κουτελάκης, Ψυττάλεια, τεύχος 10-11, σελ. 11). Σε συμβόλαιο επίσης της οδού Λοχαγού Ρεπέτσα 3, βρίσκουμε ότι η οικία είχε χτιστεί στη θέση Γ κ ω ν έ α . Αδιάλειπτη πρόσβαση στα συμβόλαια των ιδιοκτησιών της περιοχής θα μας δώσει μια πληρέστερη εικόνα της διάδοσης του τοπωνυμίου, που τουλάχιστον φαίνεται να καταγράφεται μόνο του κι όχι συνδεδεμένο με ένα άλλο προγενέστερο ή όμορό του (π.χ. Καστέλλα ή Μουνιχία, Βάρη ή Λιβάδι, Μουσελή ή Καραβάς).

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΡΑΣΟΝΙΚΟΛΑΚΗΣ

ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΠΕΡΙΣΚΟΠΙΟ

ΤΟ ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΜΕΤΑ την ανάληψη των καθηκόντων του νέου δημάρχου Πειραιά κ. Παναγιώτη Φασούλα, το Δημοτικό Συμβούλιο, στην πρώτη συνεδρίασή του, συγκροτήθηκε σε σώμα και εξέλεξε τα μέλη της Δημαρχιακής Επιτροπής. Πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου εξελέγη ο κ. Κώστας Ρεσβάνης, αντιπρόεδρος η κ. Πασχαλίνα Καλαγιά-Καραμαλάκου και γραμματέας η κ. Κατερίνα Αναγνώστου.

• Μέλη της Δημαρχιακής Επιτροπής εξελέγησαν οι κ.κ. Παν. Αγγελόπουλος, Δημ. Αντωνάτος, Αντ. Αρώνης, Μιχ. Μαλτέζος, Γ. Χαμάκος (από την πλειοψηφία) και Ασπ. Αλιγιζάκη, Ιωάν. Βουτσινάς και Κυρ. Μανωλάκος (από τη μειοψηφία).

ΟΙ ΝΕΟΙ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΜΕ ΑΠΟΦΑΣΗ του Δημοτικού Συμβουλίου Πειραιά εγκρίθηκε ο διορισμός των νέων Διοικητικών Συμβουλίων των Δημοτικών Επιχειρήσεων και Οργανισμών. Πρόεδροι αυτών ορίστηκαν οι κ.κ. Δημήτρης Βρόντος (Δημοτικής Ραδιοφωνίας Πειραιά - ΔΗΡΑΠ), Στέλιος Μπρατσόλης (Δημοτικής Επιχείρησης Προβολής και Επικοινωνίας - ΔΕΠΕΠ), Δάφνη Μπόκοτα (Δημοτικής Επιχείρησης Πολιτιστικής Ανάπτυξης - ΔΕΠΑΠ), Γιάννης Μπενέτος (Δημοτικής Αναπτυξιακής Επιχείρησης), Γιάννης Καρβουνάς (Δημοτικής Επιχείρησης Κοινωνικής Μέριμνας - ΔΕΚΟΜΕΠ), Νίκος Γιούτσος (Αθλητικού Οργανισμού Δήμου Πειραιά) και Θεονίτσα Βλασσοπούλου (Δημοτικών Παιδικών Σταθμών).

Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ “ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΤΕΓΗΣ”

ΜΕ ΣΕΙΡΑ επιτυχών εκδηλώσεων εγκαινίασε η Φιλολογική Στέγη Πειραιώς τη δραστηριότητά της κατά τη νέα περίοδο - 77η στη συλλογική της ζωή. Η πρώτη των εκδηλώσεων αυτών πραγματοποιήθηκε στο αίθριο της Δημοτικής Πινακοθήκης (κτήριο Παλαιού Ταχυδρομείου) στις 29 Νοεμβρίου 2006. Ήταν μια ενδιαφέρουσα διάλεξη με ομιλητή τον κ. Χρίστο Αδαμόπουλο και θέμα “Πορφύρας

και Μελισσάνθη”, που πλαισιώθηκε με απαγγελίες ποιημάτων από την ηθοποιό κ. Άννα Πολυτίμου - Παπακωνσταντίνου.

• ΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑΝ δύο ακόμη επιτυχείς εκδηλώσεις της Φιλολογικής Στέγης: Η διάλεξη του κ. Νίκου Δ. Παπαλεονάρδου με θέμα: “Η ζωή και το έργο του Λορέντζου Μαβίλη”, και απαγγελίες από τους ηθοποιούς Μάνο Χατζηγεωργίου και Κασσάνδρα Μπαφαλούκου, στο αίθριο του Πα-

λαιού Ταχυδρομείου (Δημοτική Πινακοθήκη) στις 11 Δεκεμβρίου 2006 και η εκδήλωση “Αποχαιρετισμός στο χρόνο που φεύγει” (28.12.2006) στο Γραφείο της Φ. Στέγης, με ομιλία του κ. Γιάννη Χατζημανωλάκη και θέμα “Χριστούγεννα και Πρωτοχρονιά στον παλιό Πειραιά”.

• ΣΤΗΝ αίθουσα του Πειραιϊκού Συνδέσμου πραγματοποιήθηκε (26.1.2007) η καθιερωμένη εκδήλωση για την κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας της Φιλολογικής Στέγης με πυκνότητα προσέλευση εκλεκτού κόσμου.

• ΤΕΛΟΣ, η Φιλολογική Στέγη συνεχίζει την έκδοση του τριμηνιαίου περιοδικού της, το οποίο πρόσφατα χαρακτηρίστηκε από μηνιαίο πειραιϊκό περιοδικό ως “φάρος πολιτισμού”. Στο τελευταίο τεύχος του περιοδικού (No 9), καλαισθητό, όπως πάντα, και με πλούσια εικονογράφηση, συνεργάζονται, μεταξύ άλλων, οι Χρ. Αδαμόπουλος, Απ. Δόμβρος, Αντ. Ζαρίφης, Κ. Μίσσιος, Φ. Μούλιος, Τ. Μπούτου, Γιαν. Οικονομίδης, Ν. Παπαγιαννάκης, Δημ. Πιστικός και Γιάννης Χατζημανωλάκης, που είναι και ο διευθυντής σύνταξης του περιοδικού.

Η 6η ΦΙΛΟΤΕΛΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ “ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2007”

ΜΕ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ της Φιλοτελικής Εταιρείας Πειραιώς και της Πανελληνίας Ένωσης Φιλοτελιστών Υπαλλήλων ΕΛΤΑ πραγματοποιείται στην αίθουσα της Ελληνογαλλικής Σχολής Πειραιά Saint - Paul (Χαρ. Τρικούπη και Κουντουριώτου) η 6η Φιλοτελική Έκθεση “Πειραιάς 2007”. Το πρόγραμμα των εγκαινίων που θα γίνουν την Τετάρτη 21 Φεβρουαρίου και ώρα 7 μ.μ. περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και προβολή της ταινίας “Η ιστορία της Ελλάδας μέσα από τα γραμματόσημα” με πρόλογο του καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Γιάννη Παπαδάτου.

ΠΕΙΡΑΪΚΕΣ ΑΠΩΛΕΙΕΣ

• Ο ΜΑΡΙΟΣ Πλωρίτης (1919 - 2006), που έφυγε από τη ζωή τις τελευταίες ημέρες του Δεκεμβρίου 2006, υπήρξε μία από τις κορυφαίες, πράγματι, πνευματικές φυσιογνωμίες του καιρού μας. Είχε γεννηθεί στον Πειραιά και το πραγματικό του όνομα ήταν Μάριος Παπαδόπουλος. Σπούδασε νομικές και πολιτικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και θέατρο στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής και τη Βρετανία.

• Δημοσιογράφος, κριτικός θεάτρου και κινηματογράφου, σκηνοθέτης, μεταφραστής 200 περίπου θεατρικών έργων και συγγραφέας αξιόλογων βιβλίων, από τα οποία γνωστότερα είναι: *Πρόσωπα του νεότερου δράματος* (1965), *Τα λοφία και οι παγίδες* (1966), *Τα προσώπια - Ιουλιανά και άλλα* (1967), *Δυναστείες και Δυνάστες* (1974), *Μέγιστον Μάθημα* (1975).

• ΕΦΥΓΑΝ επίσης από τη ζωή ο επιχειρηματίας Ιωάννης Μοσχολιός (1921 - 2006), γνωστός για την ευρύτερη κοινωνική προσφορά του, που είχε ανακηρυχθεί ευεργέτης πολλών ιδρυμάτων και σωματείων και ο Νότης Δρίτσας (1921-2006), επί σειρά ετών πρόεδρος του Φυσιολατρικού Ομίλου Πειραιώς και μέλος του Δ.Σ. του Πειραιϊκού Συνδέσμου, του οποίου είχε διατελέσει γεν. γραμματέας και αντιπρόεδρος.